

Nguồn tin và diễn ngôn dẫn nguồn tin báo chí (khảo sát trên một số báo điện tử năm 2019, 2020)

Hà Văn Hậu¹

Nhận ngày 2 tháng 4 năm 2021. Chấp nhận đăng ngày 5 tháng 7 năm 2021.

Tóm tắt: Nguồn tin luôn đóng vai trò vô cùng quan trọng đối với hoạt động báo chí. Tùy theo mục đích và tính chất của vấn đề mà người viết có thể trích dẫn nguồn tin trực tiếp hoặc gián tiếp. Khi trích dẫn, người viết có thể trích dẫn nguyên văn, một phần nào đó hoặc cũng có thể tóm lược vấn đề của nguồn tin. Diễn ngôn dẫn nguồn tin báo chí có cấu trúc rất đa dạng và linh hoạt, không áp đặt cho nhà báo hay cơ quan báo chí: có khi từ ngữ dẫn nguồn tin được đặt đầu diễn ngôn, giữa diễn ngôn, hoặc cuối diễn ngôn; cũng có khi được sử dụng kết hợp. Diễn ngôn dẫn nguồn tin báo chí có các yếu tố cơ bản như: chủ thể nguồn tin, từ ngữ dẫn nguồn tin, thời gian và không gian, nội dung thông tin... được sử dụng rất linh hoạt tùy theo đối tượng, vấn đề được phản ánh, phong cách, sở trường và mục đích giao tiếp của từng nhà báo.

Từ khóa: Báo chí, dẫn nguồn tin, diễn ngôn, nguồn tin.

Phân loại ngành: Ngôn ngữ học

Abstract: News sources always play an extremely important role in journalism activities. Depending on the purpose and nature of the issues, the author/reporter can cite sources directly or indirectly. When quoting, the writer can use either verbatim or partial quote, or she/he can also summarise the content of the source. Discourse of citation in press sources has a very diverse and flexible structure that is not imposed on journalists or news agencies: sometimes the word citation is placed at the beginning, in the middle, or at the end of the discourse, sometimes they are used in combination. Discourse of citation in press sources has basic elements such as informant of the source, source words, time and space, information content, etc. which are flexibly reflected depending on topics, style, strength and communication purpose of each journalist.

Keywords: Press, citation in press sources, discourse, sources.

Subject classification: Linguistics

¹ Trường Cao đẳng Ngô Gia Tự Bắc Giang.
Email: havanhau2008@gmail.com

1. Đặt vấn đề

Trong thời đại bùng nổ thông tin hiện nay, cạnh tranh giữa các tờ báo thực chất là cạnh tranh về nguồn tin. Nguồn tin luôn đóng vai trò cực kì quan trọng đối với sự tồn tại và phát triển của các cơ quan báo chí nói chung, các nhà báo nói riêng. Nguồn tin mới, độc đáo và hấp dẫn, thu hút sự quan tâm của đông đảo công chúng, được cung cấp, chia sẻ từ nguồn tin cậy là yếu tố sống còn đối với các cơ quan báo chí và nhà báo.

Hoạt động chính của các nhà báo là việc tìm kiếm, thiết lập, duy trì và phát triển các nguồn tin, từ đó khai thác thông tin tạo nên tác phẩm báo chí phục vụ đông đảo công chúng. Khi dẫn nguồn tin (DNT), nhà báo và cơ quan báo chí cần chọn lọc, kiểm chứng và cần phải ghi/ dẫn nguồn thông tin. Trong phạm vi bài viết này, chúng tôi đề cập tới diễn ngôn dẫn nguồn tin (DNDNT) trong báo chí, cấu trúc và các yếu tố cơ bản của DNDNT báo chí. Ngữ liệu được khai thác để phục vụ nghiên cứu này là những DNDNT được chúng tôi thu thập trên một số báo điện tử năm 2019, 2020.

2. Nguồn tin và việc dẫn nguồn tin trong báo chí

2.1. Vai trò của nguồn tin

Về nguồn tin báo chí, các nhà báo đều cho rằng, nguồn tin là vô cùng quan trọng đối với nhà báo và cơ quan báo chí. Nhà báo Dư Hồng Quảng cho rằng: “Đặc thù nghề báo là nguồn tin và người cung cấp thông tin chiếm hơn nửa giá trị của tác phẩm báo chí” (Dư Hồng Quảng, 2014). Đồng quan điểm này, Nguyễn Thị Thanh Huyền chia sẻ: “Nguồn tin chính là huyết mạch, là sức sống của hoạt động báo chí” (Xuân Thân, 2014). Nhà báo Ngọc Trân ví von: “Bất cứ bài báo nào, dù dài hay ngắn mà không có trích dẫn thì đều khô khan y như sa mạc vậy” (Ngọc Trân, 2017, tr.98).

Việc huy động, sử dụng các nguồn tin khác nhau để phục vụ cho bài viết của mình là thực sự cần thiết trong quá trình tác nghiệp báo chí. Song, báo chí phải viện DNT khi sử dụng. Luật Báo chí năm 2016 quy định việc cung cấp thông tin cho báo chí và việc sử dụng thông tin để đăng, phát hành trên báo chí. Trong bối cảnh cạnh tranh thông tin giữa các loại hình báo chí - truyền thông ngày càng mạnh mẽ như hiện nay thì giá trị của nguồn tin báo chí ngày càng được khẳng định. Do vậy, việc quản trị các nguồn tin của báo chí đã trở thành vấn đề đặc biệt quan trọng, bức thiết đối với phóng viên và các tòa soạn báo.

2.2. Các cách trích dẫn, ghi/ dẫn nguồn tin

Diễn ngôn dẫn nguồn tin thể hiện việc DNT báo chí hay còn gọi xuất xứ nguồn có thể được thực hiện theo hai cách: trực tiếp hoặc gián tiếp. Tùy theo mục đích và tính chất của vấn đề mà người viết có thể chọn một trong hai cách đó. Khi trích dẫn, người viết có thể trích dẫn nguyên văn, một phần nào đó hoặc cũng có thể tóm lược vấn đề của nguồn tin.

- *Trích dẫn trực tiếp* là trích dẫn nguyên văn, chính xác các từ ngữ, câu nói của người khác - chủ thể nguồn tin (CTNT). Khi trích dẫn nguồn tin, người viết không được thay đổi, thêm bớt từ ngữ, câu chữ của CTNT. Nội dung trích dẫn trực tiếp được đặt trong dấu

ngoặc kép. Cách trích dẫn này đảm bảo độ chính xác cao, phản ánh trung thực nội dung của thông tin nguồn. Ví dụ: “Chính tàu cá Việt Nam đã giải cứu ngư dân chúng tôi, không phải tàu cá Philippines”, dẫn lời Đại tá Zata (Báo Pháp luật Tp. Hồ Chí Minh, ngày 16/6/2019).

- *Trích dẫn gián tiếp* là việc thuật lại, diễn đạt lại thông tin, ý kiến của người khác - CTNT. Với ý nghĩa này, có thể coi đó là công việc “biên tập” thông tin từ nguồn tin mà nhà báo tiếp nhận được. Ở cách trích dẫn này, nội dung thông tin sẽ súc tích, rõ ràng và dễ hiểu hơn. Tuy nhiên, khi thực hiện việc trích dẫn gián tiếp, cần phải đảm bảo được chính xác nội dung cơ bản, tinh thần cốt lõi của thông tin nguồn, tránh việc làm sai lệch thông tin, nhằm thể hiện tính khách quan của báo chí. Ví dụ: ...Sản lượng cocaine toàn cầu năm 2017 đã tăng lên 1.976 tấn, mức cao nhất từ trước tới nay. Đây là nội dung báo cáo thường niên được Văn phòng Liên Hợp Quốc về ma túy và tội phạm (UNODC) công bố ngày 26/6 (vtv.vn, ngày 26/6/2019).

Tác phẩm báo chí thường sử dụng đa dạng các cách diễn đạt, chuyển đổi các cấu trúc ngữ pháp nhằm thực hiện những mục đích giao tiếp khác nhau, đồng thời tạo được sự sinh động, hiệu quả cho bài viết.

3. Các dạng cơ bản của diễn ngôn dẫn nguồn tin

Có thể nói, thiên chức của báo chí là thông tin sự thật. Cấu trúc văn bản và cách sáng tạo tác phẩm báo chí rất đa dạng, tùy thuộc vào từng thể loại báo chí, tính chất của thông tin và mục đích giao tiếp của người viết. Theo đó, việc DNT cũng rất đa dạng và linh hoạt, không áp đặt cho nhà báo hay cơ quan báo chí. Theo quan sát của chúng tôi, DNDNT gồm các dạng cơ bản, thường gặp sau:

3.1. Dạng 1: Từ ngữ dẫn nguồn tin được đặt đầu diễn ngôn

Mô hình cấu trúc:

TNDNT + CTNT + NDNT

Ghi chú: TNDNT: Từ ngữ dẫn nguồn tin; CTNT: Chủ thể nguồn tin; NDNT: Nội dung nguồn tin.

Ví dụ: “*Theo Ủy ban Kiểm tra Tỉnh ủy Bạc Liêu, trước khi đơn vị này ra các quyết định thi hành kỷ luật một số cán bộ nêu trên, Ban Chấp hành Đảng bộ thị xã Gia Rai đã tiến hành họp kiểm điểm trách nhiệm, sai phạm đối với sáu cán bộ lãnh đạo, nguyên lãnh đạo chủ chốt của thị xã Gia Rai...*” (Báo Nhân dân, ngày 25/6/2019).

Ở dạng cấu trúc này, TNDNT được đặt ở đầu DNDNT, thường được bắt đầu bằng các từ như: *theo, thông tin, chia sẻ, trao đổi,...* Trong một bài viết, nếu sử dụng nhiều trích dẫn, người viết nên linh hoạt dùng nhiều loại TNDNT khác nhau nhằm tránh sự trùng lặp, không gây cảm giác nhàm chán đối với người đọc, đồng thời tạo được hiệu quả giao tiếp cao.

3.2. Dạng 2: Từ ngữ dẫn nguồn tin đặt giữa diễn ngôn

Mô hình cấu trúc:

CTNT + TNDNT + NDNT

Ví dụ: “Về vấn đề này, ông Nguyễn Văn Khoa - Phó Giám đốc Sở Giáo dục & Đào tạo tỉnh Nghệ An *cho biết*: Sau khi kết thúc kỳ thi, Sở cũng đã nắm bắt được dư luận phụ huynh xung quanh nội dung về phân bố vùng có trữ lượng dầu mỏ lớn đang khai thác trong phần đề thi môn Hóa học và tổ chức rà soát lại quy trình ra đề của tổ ra đề” (Báo Dân trí, ngày 25/6/2019).

Ví dụ: “Đại biểu Bùi Văn Xuyền (Thái Bình), Ủy viên thường trực Ủy ban Pháp luật - cơ quan thẩm tra dự án luật *chia sẻ* rằng ông “chưa đồng tình cao” với đề xuất này...” (Báo Thanh niên Online, ngày 10/6/2019).

Theo khảo sát của chúng tôi, ở dạng cấu trúc này, TNDNT được sử dụng rất phong phú, các từ thường được sử dụng như: *nói, cho biết, cho rằng, chia sẻ, nhận định...* Về cách diễn đạt, có thể dẫn trực tiếp hoặc gián tiếp nguồn tin.

3.3. Dạng 3: Từ ngữ dẫn nguồn tin đặt cuối diễn ngôn

Mô hình cấu trúc:

NDNT + CTNT + TNDNT

Ví dụ: “... Thành phố là địa bàn với các điểm thi sát đường và gần khu dân cư. Do đó, sau mỗi buổi thi cần có rà soát”, ông Phúc *nói*” (Báo Dân trí, ngày 25/6/2019).

Ở dạng cấu trúc này, TNDNT được sử dụng cũng rất phong phú, các từ thường được sử dụng như: *nói, cho hay, nhấn mạnh, cho rằng, chia sẻ, kết luận...* Về cách diễn đạt, cách DNT này thường được sử dụng cho việc dẫn nguồn trực tiếp, nội dung thông tin được dẫn ra và để trong dấu ngoặc kép, sau đó sử dụng TNDNT.

3.4. Dạng 4: Từ ngữ dẫn nguồn tin được sử dụng kết hợp

Mô hình cấu trúc:

TNDNT (1) + CTNT + TNDNT (2) + NDNT

Ví dụ: “*Trao đổi* với Phóng viên (PV) Dân trí, ông Mai Văn Trinh, Cục trưởng Cục Quản lý chất lượng (Bộ Giáo dục và Đào tạo) *cho biết*, thí sinh đăng ảnh đề thi lên mạng là thí sinh tự do” (Báo Dân trí, ngày 25/6/2019).

Ở dạng cấu trúc này, TNDNT được sử dụng ở hai vị trí: đầu và giữa diễn ngôn như: *trao đổi... cho biết; thông tin... cho biết; chia sẻ... cho biết; trả lời phỏng vấn của... cho hay...* Khi viết bài, việc lựa chọn các cặp TNDNT cũng cần linh hoạt vận dụng sao cho đạt hiệu quả giao tiếp cao.

3.5. Dạng 5: Dạng đặc thù (ngắn gọn, tường minh hóa)

Mô hình cấu trúc:

NDTT (TNDNT: tên cụ thể nguồn)

Ví dụ: Những lưu ý quan trọng khi mất hộ chiếu

“Về thủ tục, nếu bị thất lạc, việc đầu tiên là nhanh chóng thông báo với cơ quan cảnh sát nước sở tại và cơ quan đại diện Ngoại giao Việt Nam gần nhất...”

KHANG KHANG

(Theo Cổng thông tin điện tử về công tác Lãnh sự, Bộ Ngoại giao)”, (Nhân dân điện tử, ngày 14/5/2019).

Ví dụ: “Người dân Philippines phải có lập trường mạnh mẽ chống lại hành động gây hấn mới nhất này của Trung Quốc. Người dân Philippines phải yêu cầu Trung Quốc bồi thường cho chủ sở hữu của tàu F/B Gemver, trừng phạt thích đáng thuyền trưởng và thủy thủ đoàn tàu Trung Quốc... (Nguồn: Philstar)” (vtc.vn, ngày 16/6/2019).

Theo quan sát của chúng tôi, trong các dạng thường gặp của DNDNT, dạng 5 nêu trên là dạng có cấu trúc đơn giản, tường minh hóa hơn cả. Về cách diễn đạt, sau khi trình bày thông tin xong chỉ cần dùng dấu ngoặc đơn ghi CTNT. Phần ghi CTNT này có thể ghi cùng dòng hoặc xuống dòng dưới. Ở dạng cấu trúc này, có thể sử dụng hoặc không sử dụng TNDNT. Nếu sử dụng TNDNT, thường dùng các từ như: *nguồn*, *theo*. Trường hợp không sử dụng TNDNT, người viết ghi luôn tên nguồn tin.

Trên đây là các dạng thường gặp nhất của DNDNT. Việc vận dụng sáng tạo, hiệu quả các dạng DNDNT đó tùy thuộc vào tính chất của nguồn tin, tùy thuộc vào mục đích của từng tác giả và đặc biệt là tùy thuộc vào kỹ năng tác nghiệp của từng nhà báo.

4. Các yếu tố cơ bản trong diễn ngôn dẫn nguồn tin

DNDNT bao gồm các yếu tố cơ bản như: CTNT, TNDNT, thời gian và không gian, nội dung thông tin.

4.1. Chủ thể nguồn tin

Hiện thực cuộc sống diễn ra hằng ngày vô cùng phong phú. Hiện thực đó được rất nhiều đối tượng khác nhau trong xã hội tiếp nhận, ở các góc độ khác nhau. Vì thế, nguồn tin của nhà báo cũng vô cùng đa dạng như: tin từ hãng thông tấn, báo chí, thông cáo, các phương tiện truyền thông đại chúng khác, tivi hay đài phát thanh, tư liệu của tòa soạn; từ các tài liệu, văn bản quy phạm pháp luật, văn bản chỉ đạo điều hành của Chính phủ, các cơ quan, tổ chức, thậm chí các cuộc điện thoại từ thính giả, nhân chứng, thông tin từ các nhà báo khác. Ngày nay, tất cả mọi thứ trên mạng Internet như: blog, mạng xã hội, các trang thông tin...

cũng là nơi cung cấp nguồn thông tin không lồ. Do đó, nhà báo có thể tận dụng khai thác và bổ sung vào danh sách này những nguồn tin riêng của mình.

- CTNT là phóng viên trực tiếp tác nghiệp, tiếp nhận và phản ánh, cung cấp thông tin

Ví dụ: “Theo ghi nhận tại hiện trường, xe bồn nằm cách vòng xuyên khoảng 10 m, bên cạnh là xe máy vỡ phần đuôi đổ ra đường” (vov.vn, ngày 25/6/2019).

Trong trường hợp này, CTNT thường hiện diện trong các diễn ngôn khuyết chủ thể như trên, nhưng cũng có thể có chủ thể rõ ràng kiểu như: “Theo ghi nhận của chúng tôi...”.

- CTNT là cá nhân nào đó trong xã hội

CTNT là cá nhân cụ thể nào đó trong xã hội, chẳng hạn ở ví dụ dưới đây CTNT là cá nhân: TS.BS Nguyễn Hồng Siêm:

Ví dụ: “Theo TS.BS Nguyễn Hồng Siêm - Chủ tịch Hội Đông y Hà Nội, hiện nay, bệnh vẫn chưa có thuốc đặc hiệu, chủ yếu điều trị triệu chứng. Người bệnh cần nghỉ ngơi từ 1-2 tháng, ăn uống nhẹ nhàng để hạn chế tác động đến đường tiêu hóa” (Báo Lao động, ngày 25/6/2019).

- CTNT là cơ quan, đơn vị, tổ chức chính trị - xã hội bất kỳ nào đó, chẳng hạn ở ví dụ dưới đây CTNT là: Bộ Quốc phòng.

Ví dụ: “Thông tin Bộ Quốc phòng phát đi vào chiều tối nay, sau khi hai phi công hy sinh, Bộ Quốc phòng truy thăng quân hàm từ Đại úy lên Thiếu tá cho phi công Lê Xuân Trường; truy phong quân hàm Thiếu úy cho phi công Đào Văn Long” (vietnam net, ngày 15/6/2019).

- CTNT là tập thể, dư luận xã hội là số đông người trong xã hội. Chẳng hạn ở ví dụ dưới đây, CTNT là: dư luận, một số phụ huynh, giới chức...

Ví dụ: “Một số phụ huynh cho rằng câu hỏi về phân bố vùng có trữ lượng dầu mỏ là kiến thức môn Địa lý chứ không phải là thuộc kiến thức môn Hóa học. Nhiều thí sinh đã không làm được câu hỏi này” (Báo Dân trí, ngày 25/6/2019).

Việc dùng các từ ngữ như: người ta nói, người dân nói, dư luận xã hội lên tiếng... để biểu thị những lời nhận xét, đánh giá, bình luận... không phải là ý kiến chủ quan của cá nhân tác giả, mà là ý kiến khách quan của số đông, của tập thể, cộng đồng xã hội.

- CTNT là cơ quan báo chí, truyền thông: đài, báo, tạp chí... nào đó. Chẳng hạn ở ví dụ dưới đây CTNT là Báo Người lao động, Kênh ABS-CBN New.

Ví dụ: “Cũng theo Báo Người lao động, thí sinh T.T, là cháu ruột của vợ ông Vũ Trọng Lượng cũng lọt vào danh sách 10 thí sinh có điểm cao nhất cả nước với 28,6 điểm, sau khi chấm thẩm định chỉ còn 18,45 điểm. Cụ thể, toán 9,6; vật lý và hóa học đều 9,5; sinh học 9,75” (Báo Người Lao động, ngày 19/7/2018).

Ví dụ: “Kênh ABS-CBN News cho hay, ông JP Gordiones, một trong số ngư dân gặp nạn nhớ lại ông bị thức giấc đột ngột vì sự hỗn loạn và tiếng la hét. Ông cùng các thuyền viên khác nhào ra boong tàu, chỉ vài giây trước khi con tàu nước ngoài đâm vào họ” (Báo Pháp luật, Tp. Hồ Chí Minh, ngày 16/6/2019).

- Nguồn tin được dẫn từ các văn bản quy phạm pháp luật, văn bản chỉ đạo của cơ quan nhà nước... như: Hiến pháp, luật, nghị định, quyết định...

Ví dụ: “Theo *Hiến pháp 2013*, người bị bắt, tạm giữ, tạm giam, khởi tố, điều tra, truy tố, xét xử có quyền tự bào chữa, nhờ luật sư hoặc người khác bào chữa” (Báo Người Lao động, 01/11/2018).

- *CTNT là ấn phẩm, sách*

Ví dụ: “*Sách kỷ lục thế giới Guinness* xác nhận, nếu hoàn thành mục tiêu đặt ra, bà Paterson sẽ trở thành người phụ nữ cao tuổi nhất đạp xe trên cung đường từ Land's End đến John O'Groats” (Báo Nhân dân điện tử, ngày 24/6/2019).

- *Dẫn từ nguồn Facebook, email cá nhân*

Ví dụ: “Trong một đoạn *post trên Fanpage Facebook* chính thức của mình vào hôm 31/5/2019, Thủ tướng Lý Hiển Long đã phản đối việc Việt Nam can thiệp quân sự vào Campuchia vào năm 1979, đồng thời phủ nhận tính chính danh của chính quyền dân chủ Campuchia Heng Samrin vào thập niên 1980” (vtc.vn, ngày 4/6/2019).

- *Dẫn nguồn tin riêng*

Những thông tin mà nguồn cung cấp *không muốn công khai* hoặc giấu danh tính vì lý do thể diện thì cơ quan báo chí có quyền không ghi rõ CTNT, tên cá nhân hoặc tên cơ quan mà chỉ cần viện dẫn là “Theo nguồn tin riêng của phóng viên” hoặc “Theo nguồn tin riêng của báo”:

Ví dụ: “*Theo nguồn tin riêng của Dân trí*, lí do đề thi xuất hiện trên mạng xã hội là do thí sinh có số báo danh 150087XX có tên T.Đ.X tại một điểm thi huyện Thanh Sơn (Phú Thọ) mang điện thoại vào sau đó chụp đề thi và đăng lên mạng xã hội” (Báo Dân trí, ngày 25/6/2019).

Ngoài các cụm từ viện dẫn nêu trên, báo chí còn sử dụng các cụm từ như: *Theo tìm hiểu của báo...; thông tin của báo...*

Ví dụ: “*Theo tìm hiểu của Thanh niên*, khu đất này do ông Nguyễn Thái Lực làm chủ, được gọi là dự án Alibaba Tân Thành Center City 5, và Công ty Alibaba đã phân phối 291 nền, tổng trị giá gần 130 tỉ đồng...” (thanhnien.vn, ngày 25/6/2019).

Mỗi cơ quan báo chí có thể có sự vận dụng riêng và quy định cụ thể về việc DNT. Ngoài những CTNT nêu trên, báo chí cũng có thể dẫn nguồn từ rất nhiều nguồn khác nhau nữa. Nhà báo cần các nguồn tin đáng tin cậy để công bố những thông tin xác thực tới công chúng. Muốn vậy, việc sử dụng đúng các nguồn tin đòi hỏi nhà báo và các cơ quan báo chí phải kiểm chứng một cách nghiêm túc, thận trọng.

4.2. Cách dẫn chủ thể nguồn tin

Theo quy chế xác định nguồn tin của Bộ Thông tin và Truyền thông, cơ quan báo chí buộc phải viện DNT cá nhân, tổ chức, cơ quan nào cung cấp khi đăng tải. Tuy nhiên, cách viện dẫn CTNT được thể hiện ở hai dạng: công khai hoặc không công khai CTNT.

- *Công khai chủ thể nguồn tin*

Khi DNT, nhà báo có thể nêu cụ thể danh tính của CTNT. Đối với những thông tin có thể công khai nguồn như: thông tin từ các cuộc họp báo công khai, hội nghị, hội thảo hoặc những thông tin mà cơ quan báo chí xác định là không gây hại, không phiền toái tới người cung cấp thông tin thì cơ quan báo chí có thể hiện công khai CTNT. Chẳng hạn ở ví dụ dưới đây, CTNT là ông Nguyễn Văn Khoa - Phó Giám đốc Sở Giáo dục và Đào tạo.

Ví dụ: “Về vấn đề này, ông Nguyễn Văn Khoa - Phó Giám đốc Sở GD&ĐT tỉnh Nghệ An cho biết: Sau khi kết thúc kỳ thi, Sở cũng đã nắm bắt được dư luận phụ huynh xung quanh nội dung về phân bố vùng có trữ lượng dầu mỏ lớn đang khai thác trong phần đề thi môn Hóa học...” (Báo Dân trí, ngày 25/6/2019).

- *Không công khai chủ thể nguồn tin*

Báo chí thực hiện quyền và trách nhiệm thông tin cho công chúng. Phóng viên vừa là nguồn cung cấp thông tin, đồng thời vừa là nguồn thu nhận thông tin. Như vậy, phóng viên rất cần quyền được bảo vệ thông tin, không công khai CTNT, vì một lý do tế nhị, nhạy cảm nào đó. Bởi nếu công khai nguồn tin có thể gây phiền toái, phương hại đến CTNT. Có rất nhiều cách DNT nhằm bảo vệ nguồn tin.

+ *Viện DNT riêng của nhà báo, cơ quan báo chí*

Những thông tin mà nguồn cung cấp không muốn công khai hoặc giấu danh tính thì cơ quan báo chí có quyền không ghi rõ tên cơ quan, cá nhân, vì lý do nhạy cảm, tế nhị, hoặc có thể gây phiền nhiễu, phương hại đến CTNT. Những trường hợp như vậy, chỉ cần viện dẫn là “Theo nguồn tin riêng của phóng viên” hoặc “Theo nguồn tin riêng của báo”. Người đọc sẽ hiểu đây chính là nguồn tin riêng của báo, phóng viên mà ở đó người viết không muốn công khai danh tính CTNT.

+ *Dùng các từ ngữ phiếm chỉ; từ xưng hô, định danh chung chung kết hợp với các TNDNT*

Khi viết bài nhà báo thường sử dụng hệ thống các từ ngữ định danh, phi cá thể khác như: *ta, chúng ta, người ta, anh em, bà con, dân, người dân, nhân dân, quần chúng, quần chúng nhân dân, cộng đồng... kết hợp với TNDNT như: cho rằng, nói rằng, báo rằng, cho là, khẳng định rằng...* ở phía sau. Với cách nói phiếm chỉ, không nêu đích danh, cụ thể danh tính của CTNT, vì lý do nhạy cảm, tế nhị nào đó, nhằm bảo vệ nguồn tin.

Ví dụ: “*Một lãnh đạo UBND phường Trung Sơn cũng xác nhận có sự việc nêu trên xảy ra tại phường nhưng chưa rõ nguyên nhân*” (vtc.vn, ngày 26/6/2019).

Ví dụ: “*Đại diện Cục Cảnh sát giao thông cho biết, Đội tuần tra, kiểm soát số 2 đã gửi giấy mời ba chủ ô-tô đi lùi và đi ngược chiều trên cao tốc Hà Nội - Hải Phòng để xác minh, xử lý*” (nhandan.vn, ngày 24/6/2019).

Ở những ví dụ nêu trên, nhà báo dùng các từ, cụm từ định danh một cách chung chung như: *một lãnh đạo UBND phường Trung Sơn; đại diện Cục Cảnh sát giao thông...* với dụng ý không công khai CTNT.

+ *Viết tắt chủ thể nguồn tin*

Khi DNT mà không muốn công khai danh tính CTNT, nhà báo có thể thực hiện việc viết tắt, tức là chỉ viết các chữ cái của CTNT. Chẳng hạn ở ví dụ dưới đây, người viết đã viết tắt hai chữ “Q.A” chủ thể phát ngôn cũng là CTNT.

Ví dụ: “Trời ơi! Chỉ muốn nói là em còn may mắn quá, nếu trộm lấy luôn chứng minh nhân dân, thế dự thi thì sáng nay em rắc rối to và không bình tĩnh để thi nổi...” - Q.A. nói” (tuoitre.vn, ngày 25/6/2019).

Tóm lại, nguồn tin mà nhà báo hay cơ quan báo chí viện dẫn phải có thật. Nghĩa là có người (chủ thể) cung cấp thông tin cho báo chí, nhà báo, còn danh tính của CTNT thì nhà báo, cơ quan báo chí có quyền và nghĩa vụ không công khai, bảo mật để bảo vệ quyền của người cung cấp thông tin.

4.3. Thông tin về thời gian, không gian khi DNT

Thông tin về thời gian, không gian trong nguồn tin được nhà báo vận dụng thể hiện rất linh hoạt, có khi ở đầu, ở giữa hoặc cũng có khi đặt ở cuối DNDNT.

+ *Thông tin thời gian, không gian được đặt ở đầu diễn ngôn*

Ví dụ: “Ngày 25.6, Công an TX. Phú Mỹ (Bà Rịa - Vũng Tàu) cho biết đang tiếp tục mở rộng điều tra vụ án gây rối trật tự công cộng và cố ý làm hư hỏng tài sản” (thanhnien.vn, ngày 25/6/2019).

+ *Thông tin thời gian, không gian được đặt ở giữa diễn ngôn*

Ví dụ: “Theo thông tin từ Bộ Quốc phòng: Vào lúc 14h29’, ngày 23/4, Trung đoàn 921, Sư đoàn Không quân 371 thuộc Quân chủng Phòng không - Không quân tổ chức bay huấn luyện” (vov.vn, ngày 23/4/2019).

+ *Thông tin thời gian, không gian được đặt ở cuối diễn ngôn*

Ví dụ: “Sản lượng cocaine toàn cầu năm 2017 đã tăng lên 1.976 tấn, mức cao nhất từ trước tới nay. Đây là nội dung báo cáo thường niên được Văn phòng Liên Hợp Quốc về ma túy và tội phạm (UNODC) công bố ngày 26/6” (vtv.vn, ngày 26/6/2019).

4.4. Từ ngữ dẫn nguồn tin - một đặc thù của giao tiếp báo chí

- Hệ thống TNDNT

Trên cơ sở khảo sát ngẫu nhiên 150 bài báo ở 10 báo điện tử phổ biến, chúng tôi thống kê được 148 TNDNT với 675 lượt xuất hiện. Về cơ bản, những TNDNT mà báo chí thường dùng đã được chúng tôi tập hợp khá đầy đủ và chi tiết. Quan sát số lượng TNDNT, chúng tôi nhận thấy, báo chí đã sử dụng hệ thống TNDNT vô cùng phong phú. Chúng tôi đồng thuận với tác giả Hoàng Anh khi cho rằng: “Báo chí luôn có xu hướng tìm các phương tiện và cách thức biểu đạt giàu sắc thái đánh giá” (Hoàng Anh, 2003, tr.51). Hệ thống TNDNT vô cùng phong phú đã minh chứng cho điều ấy và tạo điều kiện tối đa cho nhà báo phản ánh chân thực, chính xác những góc cạnh khác nhau của đối tượng được đề cập.

- Sự phân chia TNDNT thành các nhóm, tiểu nhóm

Trong thực tế giao tiếp hằng ngày, một sự vật hiện tượng có thể được quy chiếu, diễn đạt bởi nhiều từ ngữ khác nhau. Đối với giao tiếp báo chí cũng vậy, việc DNT báo chí có thể được thực hiện bằng nhiều từ ngữ khác nhau. Mỗi TNDNT sẽ thể hiện những dụng ý nào đó của chủ thể phát ngôn, CTNT. Việc phân tích, tìm hiểu các lớp TNDNT thể hiện trên báo chí có vai trò rất quan trọng đối với việc nhận diện tính chất, mức độ sự kiện thông tin, sự vật, sự việc. Đồng thời, qua đó cũng có thể xác định được quan điểm, tư tưởng, thái độ, tình cảm cũng như cách nhìn nhận, đánh giá của người phát ngôn và của chính nhà báo đối với nội dung, đối tượng được phản ánh trong tác phẩm báo chí. Trên cơ sở ý nghĩa, tính chất của từng TNDNT, chúng tôi chia hệ thống TNDNT thành hai nhóm lớn: nhóm không thể hiện thang độ (trung tính) và nhóm thể hiện thang độ.

+ *Nhóm TNDNT không thể hiện thang độ hay thể hiện thang độ thấp (không rõ rệt)* gồm những TNDNT mà nội hàm ý nghĩa là sự tường thuật, trình bày lại thông tin, ít có sự bộc lộ thang độ hoặc thang độ mờ nhạt, bao gồm: *bày tỏ, bộc lộ, theo, thổ lộ, thông báo, thông tin, thông tin thêm; nói, nói rằng, nói rõ, nói thêm, nói tiếp, phát biểu, trả lời, trao đổi, bộc bạch, tiết lộ; giới thiệu, thuật lại, trần thuật, trình bày, tường thuật, tường trình, báo cáo; xác định, xác minh, xác nhận; cung cấp, công bố; nêu ra, nêu rõ, nêu vấn đề; chỉ ra, chỉ rõ, chia sẻ; cho biết, cho hay, cho là, cho rằng; kể, kể lại, kể rằng, lên tiếng; viết; dẫn, dẫn lời, dẫn chứng, viện dẫn; đưa, đưa ra (ý kiến), đưa tin; phản ánh, ghi nhận, miêu tả; phát, phát tin, đăng, nguồn, nguồn tin.*

Trên cơ sở kết quả khảo sát, chúng tôi nhận thấy, các TNDNT sau đây được các nhà báo sử dụng với tần số nhiều hơn cả. Đó là, nhóm 1: nhóm TNDNT có tần số sử dụng nhiều nhất, gồm các từ: *cho biết, cho rằng, nói, nói rằng, chia sẻ, theo*; nhóm 2: nhóm TNDNT có tần số sử dụng nhiều thứ hai, gồm các từ: *nhấn mạnh, khẳng định, nói rõ, nêu rõ, thông tin, nguồn, dẫn lời, cho hay.*

- *Nhóm TNDNT thể hiện thang độ cao (rõ rệt)* gồm các TNDNT thể hiện rõ thang độ, với các tiểu nhóm: (1) tuyên truyền/ quảng bá: *tư vấn, tuyên truyền, quảng bá, quảng cáo*; (2) Buộc tội, đe dọa: *dọa, đe dọa, buộc tội*; (3) Không đồng thuận/ phủ nhận: *chê, phản nân, than thở, la lối, than phiền, phỉ báng; can, can ngăn, phản kháng, phản đối, không chấp nhận, phủ nhận, từ chối, bác bỏ*; (4) Giải thích, phân tích, chứng minh: *giải đáp, diễn giải, giải thích, giảng giải, hướng dẫn, thuyết minh, thanh minh; minh chứng, minh họa, phân tích, chứng minh, phân trần; biện bạch, biện dẫn, biện hộ, biện luận, lập luận, lý giải*; (5) Nhận xét, đánh giá: *nhìn nhận, nêu quan điểm, nhận xét, nhận định, bình luận, bình phẩm, đánh giá, phản biện*; (6) Lưu ý, cảnh báo: *lưu ý, cảnh báo, khuyến cáo*; (7) Đồng thuận: *đồng ý, đồng tình, đồng thuận, khen, ca ngợi, chúc, chúc mừng*; (8) Cam kết: *đảm bảo, cam đoan, cam kết*; (9) Đề nghị /khuyên: *nhắc, chỉ bảo, động viên, khơi gợi, gợi ý, đề nghị; đề xuất, kiến nghị, khích lệ, khuyến khích, khuyến nghị, khuyên, khuyên nhủ, khuyên răn, khuyên can, giục, thúc giục, kêu gọi, yêu cầu, trấn an*; (10) Phán đoán, tiên đoán: *phán đoán, tiên đoán*; (11) Nhấn mạnh, khẳng định: *khẳng định, nhấn mạnh, thừa nhận, kết luận, quả quyết, tuyên bố.*

- *Tính tương đương và không tương đương của TNDNT*

Trong các nhóm/ tiểu nhóm thuộc hệ thống TNDNT, có những từ ngữ khác nhau nhưng nghĩa của chúng về cơ bản tương đương nhau, nên chúng có thể được dùng thay thế cho nhau được, chẳng hạn: *nói, cho biết, cho hay, cho rằng...* Ngược lại, có những TNDNT mặc dù trong cùng nhóm/ tiểu nhóm nhưng lại không thể dùng thay thế cho nhau được vì nghĩa của chúng không tương đương nhau, giữa chúng có sự khác biệt ở một nét nghĩa nào đó, chẳng hạn: *nói, nhấn mạnh, tuyên bố, khẳng định, đe dọa...* Do vậy khi dùng, nhà báo cần tinh tế nhận diện các nét nghĩa khác biệt giữa chúng, đồng thời cân nhắc, lựa chọn TNDNT sao cho thể hiện được sự khách quan, chính xác nhất hiện thực.

Việc DNT báo chí được thực hiện bằng nhiều cách, với nhiều phương tiện khác nhau và có thể bị chi phối bởi nhiều yếu tố, trong đó có việc lựa chọn ngôn ngữ, quan điểm của nhà báo với thế giới được phản ánh qua “cái tôi” tác giả. Song trên hết, nhiệm vụ của nhà báo là cần phải phản ánh trung thực, khách quan NDNT mà nhà báo tiếp nhận.

Sự phân chia bước đầu thành các nhóm/ tiểu nhóm TNDNT nêu trên cũng chỉ có tính chất tương đối. Trong quá trình tác nghiệp, căn cứ vào đối tượng phát tin, tính chất của sự kiện thông tin, nhà báo cần linh hoạt sử dụng các TNDNT sao cho chính xác, khách quan, phù hợp với sự kiện diễn ra trong thực tế. Nhà báo Phạm Hữu Chương chia sẻ: “Phóng viên cần xây dựng cho mình phương pháp thu thập và tường thuật tin tức khách quan, không để những định kiến và trải nghiệm của bản thân bóp méo sự thật” (Phạm Hữu Chương và cộng sự, 2009, tr.127).

5. Kết luận

Báo chí tồn tại được là nhờ nguồn tin. Nguồn tin được nhà báo, các cơ quan báo chí khai thác từ rất nhiều nguồn khác nhau. Việc huy động các nguồn tin khác nhau để tạo sức sống của báo chí là việc vô cùng cần thiết. DNDNT có cấu trúc rất đa dạng, với hệ thống TNDNT cũng vô cùng phong phú. Mỗi dạng cấu trúc, mỗi từ ngữ được sử dụng ngoài những đặc điểm chung, chúng còn mang chứa những đặc điểm, hiệu quả riêng. Việc linh hoạt sử dụng các dạng cấu trúc, kết hợp với việc lựa chọn các TNDNT là kết quả lao động sáng tạo của nhà báo, để thể hiện được chính xác, khách quan, phù hợp đối tượng phản ánh, nội dung nguồn tin trong tác phẩm báo chí, gắn với ngữ cảnh, mục đích giao tiếp cụ thể, nhằm đạt hiệu quả giao tiếp cao nhất.

Khi sử dụng các nguồn tin, báo chí cần thực hiện việc kiểm chứng và DNT. Các cơ quan báo chí, tác giả bài báo phải viện DNT được sử dụng để đăng, phát trên báo chí và phải chịu trách nhiệm trước pháp luật về xuất xứ và tính xác thực của nguồn tin. Nhà báo Hữu Thọ cảm nhận thấm thía khi cho rằng: “Nếu báo chí là biên niên sử thì người viết báo phải có phẩm chất chân thực của người viết sử” (Hữu Thọ, 2000, tr.599). Người làm báo nghiêm cần coi việc DNT vừa là trách nhiệm xã hội, vừa là đạo đức nghề nghiệp của mỗi nhà báo và cơ quan báo chí.

Tài liệu tham khảo

1. Hoàng Anh (2003), *Một số vấn đề về sử dụng ngôn từ trên báo chí*, Nxb Lao động, Hà Nội.
2. Phạm Hữu Chương và cộng sự (2009), *Nhà báo viết về nghề báo*, Nxb Trẻ, Tp. Hồ Chí Minh.
3. Hữu Thọ (2000), *Công việc của người viết báo*, Nxb Đại học Quốc gia Hà Nội, Hà Nội.
4. Ngọc Trân (2017), *Viết tin, bài đăng báo*, Nxb Văn hóa - Văn nghệ, Tp. Hồ Chí Minh.
5. Dư Hồng Quảng (2014), “Nhà báo với nguồn tin”, <http://tapchivanngghedatto.org.vn/>, truy cập ngày 15/4/2021.
6. Xuân Thân (2014), “Quản trị nguồn tin kém, báo chí sẽ gặp rủi ro”, <https://vov.vn/xa-hoi/quan-tri-nguon-tin-kem-bao-chi-se-gap-rui-ro-thong-tin-316454.vov>, truy cập ngày 20/5/2021.
7. Quốc hội (2016), “Luật Báo chí”, <https://thuvienphapluat.vn/van-ban/Van-hoa-Xa-hoi/Luat-Bao-chi-2016-280645.aspx>, truy cập ngày 20/3/2021.